

BEBESI GYÖRGY – POLGÁR TAMÁS

A „Virtuóz provokátor”

*Jevno Azef, a legendás kettősügynök**

Azef (Azov) Jevgenyij Filipovics, (Jevno Fiseljevics) (1869–1918), egyike a forradalom előtti Oroszország leghírhedtebb figuráinak, a cári politikai rendőrség titkos ügyosztályának – Malinovszkij¹ mellett – kétségtelenül legsikeresebb, időnként zseniális húzásokat bemutató ügynöke. 16 éven át dolgozott olyan feladatkörben, amelyben a „legvérprofibb” ágensek is legfeljebb 1–2 évet szoktak kibírni. Az Ohrana szinte valamennyi formátumos vezetője volt a felettese, ő valamennyiükkel ki tudott jönni, s képes volt a bizalmukban maradni. Mint Geraszimov, az Ohrana pétervári részlegének vezetője írta: „Azef jelentései különösen értékesek voltak számunkra ...”² Karrierjének csúcán, 1906–1907-ben javaslatára, jelentéseire nemcsak a felettesei figyeltek oda, hanem birodalmi szinten is a cári rendőrségi politikai kulcsfigurájává vált, minisztériumok vezető tisztviselői, sőt maga az uralkodó is tanulmányozta az általa készített anyagokat, és tette magáévá az azokban foglalt intenciókat. Elismertségét mutatja, hogy szolgálatait abban a korban elképesztő összegű pénzzel, évi 12 000 rubellel honorálták.

Azef 1869-ben született a „Zónában”, a zsidó letelepedési övezetben, a Gradnói Kormányzóságban. Kereskedelmi iskolába járt, részt vett a helyi zsidó ifjúsági mozgalomban, és megismerkedett a különböző forradalmár körök illegális agitációjával is. Kereskedelmi utazó lett, ez mozgásszabadságot biztosított neki, majd egy kisebb sikkasztás után külföldre szökött, Bécsben, Münchenben és Karlsruheban élt. Megnősült, majd Darsmattba költözött, és ott beiratkozott a helyi műszaki egyetemre. Miután feleségével nagyon szűkösen éltek, anyagi támogatásért az Ohranához fordult, felajánlotta cserébe a külföldön működő forradalmi diákkörök, szervezetek megfigyelését. A rendőrség elfogadta felajánlkozását, 1893-ban írta első jelentéseit, ekkori illetménye havi 50 rubel körül mozgott.³ Szintén for-

* A tanulmány és a forrásközlés a PTE BTK Doktori Program Mindenkorai Oroszország és Szovjetunió Kutatócsoport (MOSZT) műhelymunkájának keretében készült.

¹ Malinovszkij, Roman Vaplavovics, szül. 1877. márc. 18-án a Varsói Kormányzóságban, kivégezték 1918. nov. 5-én Moszkvában. A Malinovszkij felvett név, valódi neve a mai napig nem ismert, párttársai Konsztantynnak, Kosztyának szólították. Azefhez hasonlóan rendkívül eredményes Ohrana ügynök, akit az Orosz Szociáldemokrata Pártba építettek be, s ott olyan sikeres karriert futott be, hogy a Központi Bizottsági tagságig vitte. Konspirációs feladata a mensevik–bolsevik ellentétek elmélyítése, kiélezése volt, aminek sikerességét mutatja, hogy többek között tevékenységének köszönhetően sikerült pártszakadást elérni. Azefhez hasonlóan az Ohrana legjobban fizetett ügynökei közé tartozott. Az első világháborúban Lodznál fogságba esett, majd a háború végén önként hazatért, letartóztatták, egy rendkívüli bíróság egy nap alatt halálra ítélte, az ítéletet végre is hajtották.

² Geraszimov, a. v.: *Na lezvii sz tyerrorisztami*. Paris, 1985. 84.

³ *Politicseszkije Partyii Rosszii*. Konyec 19. pervaja trefy dvadcatovo veka. Moszkva, 1996. 20.

radalmár feleségének lebukásukig fogalma sem volt férje „új” tevékenységéről. A jó szemű Zubatov⁴ Ohrana tábornok figyelt fel rá, hazahozatta az időközben elektromérnöki diplomát szerző fiatallembert, és az ő ötletére építették be az eszerek közé, innentől kezdve pályafutása töretlenül ível felfelé egészen 1908-ig.

Ez azonban csak az érem egyik oldala. Azef ezzel párhuzamosan hasonlóan ragyogó karriert tudott felépíteni az eszer pártban is mint hivatásos forradalmár. Csernov,⁵ az eszerek egyik vezetője Azef érdemeit méltatva a legnagyobb anarchistákhoz, Zseljabovhoz⁶ és Gersunyinhoz⁷ hasonlította.⁸ Miközben a rendőrség beépített tikos ügynökeként a cári hatalom számára egyre fontosabb figurává vált, alapítója és egyik vezetője lett az eszer pártnak, tagja az új párt központi bizottságának és egyik vezetője annak harci szervezetének. Számottevő szerepet játszott Pleve⁹ belügyminiszter meggyilkolásában, valamint a moszkvai katonai kormányzó, Szergej Alexandrovics¹⁰ nagyherceg likvidálásában. Burcev-

⁴ Zubatov, Szergej, V. ? szül.: 1864, kivégezték 1917 végén. Rendőrtábornok, anarchistából lett tehetős Ohrana vezető, aki a moszkvai főkapitány-helyetteséig vitte. Egyrésről az orosz bűnüldözési rendszer megreformálása fűződik a nevéhez. Ő volt az, aki bevezette az orosz kriminológiában a még Nyugaton is friss módszereket, így például a gyanúsítottól aktát fektettek föl, lefénnyképezték, ujjlenyomatmintát vettek tőle. Másrésről ő vette észre először a munkásmozgalmában az államhatalomra leselkedő nagyon komoly veszélyt, és ő dolgozta ki a rendőrszocializmus modelljét, amelynek lényege, hogy a munkásszervezetek némi gazdasági és szociális engedménnyel ellátva rendőri felügyelet alatt legalísan működhetnek, de hűnek kell lenniük a monarchiához. Harmadrésről számos ügynököt „fedezett fel”, illetve épített be, futtatott az illegális eszer pártba. Rendszere 1900-tól 1903-ig működött, majd egy kezelhetetlen sztrájk hullám nyomán, amelyet monarchista munkásszervezetek robbantottak ki, leváltották, kegyvesztett lett. Sokat publikált és utazott, 1917 júliusában az Ideiglenes Kormány időszakában még szabadegyetemi előadásokat tartott az általa kidolgozott rendőrszocialista modellről. A bolsevik hatalomátvétel után azonban az elsők között tartóztatták le és végezték ki.

⁵ Csernov, Viktor Mihajlovics, szül.: 1873. nov. 9-én Novouzenszkben, meghalt 1952 ápr. 15-én New-Yorkban. Nemesi származású szocálforradalmár anarchista, a párt egyik emblemikus vezetője. A párton belül az ún. „agrárterrorista” szárnyat képviselte, a felelősségrevonás elől 1904-ben külföldre menekült. 1905-ben titokban visszatért, és Harkovban telepedett le illegálisan, továbbra is elsősorban az agrárüggekkel foglalkozott. 1917-ig aktívan részt vett a párt életében, delegátus volt például az 1912-es Párizsi SZR kongresszuson. Részt vett az 1917-es eseményekben, az eszer párt belső csatározásaiban, majd emigrált és a második világháborút túlélve Amerikában hunyt el.

⁶ Zseljabov ? szül.: ? kivégezték 1881. ápr. 3-án Szentpéterváron. Narodnyik anarchista-terrorista, a Narodnaja volja „Népakarát” nevű terrorszervezet egyik alapítója és vezetője. Egyik kitervelője és előkészítője a II. Sándor cár elleni merényletnek. Bár a rendőrség a nyomára jutott, és lebukott, a kihallgatás során nem tört meg, és nem vallott társaira. A sikeres merénylet után egyike volt annak az öt fiatalnak, akit alig egy hónappal tettük után cárgyilkos táblával a kezükben felakasztottak.

⁷ Gersunyin (?) zsidó származású szociálforradalmár anarchista, az 1890-es évek közepén Bernben az eszer párt egyik csoportjának alapítója és vezetője, Azefhez hasonlóan maga is Ohrana ügynök.

⁸ Csernov, V. M.: *Pered burzej*. New-York, 1953. 180.

⁹ Pleve, Vjacseszlav Konsztantinovics, szül.: 1856 április 8-án Mesovszkban, meggyilkolták 1904. júl. 15-én Szentpéterváron. A korszak számottevő politikusa és rendőre. 21 évesen az egyetem befejezése után állt rendőri szolgálatba, karrierje szépen ívelt felfelé, 1881 és 1884 között már a Rendőri Ügyosztály igazgatója volt. 1902 és 1904 között belügyminiszterként felügyelte a rendőrszocializmust és az ügynökök beépítését az eszer pártba. Borisz Szavinkov vezetésével egy háromtagú eszer csoport gyilkolta meg, megtorlásképpen lebukott társaikért.

¹⁰ Szergej Alexandrovics nagyherceg, a cár unokatestvére, a korszak mértékadó konzervatív politikusa, aki a Birodalom érdekét szolgáló mérsékelt reformoktól nem zárkózott el. Szül.: 1857. ápr. 29-én Szentpétervárott, 1905. febr. 4-én gyilkolták meg. Katonai akadémián tanult, és az államigazgatás különböző posztjain töltött be különböző fontos feladatokat, de a cár melletti udvari ta-

nek,¹¹ a kor kitűnő publicistájának – mai szóval talán nyomozó riporternek nevezhetnénk – adatai és kutatásai alapján Azef legkevesebb harminc merényletben vett részt vagy mint azok kidolgozója, vagy mint az akciók vezetője – ezek célpontjai kivétel nélkül az Orosz Birodalom magas rangú hivatalnokai voltak.¹² Ideológiai-teoretikai munkával nem foglalkozott, a konspiráció miatt megmaradt a háttérben, nyilvános pártpublikációkban egy kivételtől eltekintve nem olvashatjuk a nevét. Mérnöki képzettsége és matematikai logikája rendkívül elismerté tették az SZR Párt Központi Bizottságában, 1907-ben elragadtatott párttársai „minden idők orosz forradalmi mozgalma legkiemelkedőbb figurájának” nevezték, külön kiemelve „mélyen meggyőződéses politikai nézeteit.”¹³

Nem volt könnyű úgy egyensúlyoznia, hogy mindkét oldalon a csúcson maradjon – de éppen ebben volt zseniális. Megakadályozta például Vlagyimir nagyherceg, Kleigels helytartó és Trepov tábornok¹⁴ meggyilkolását, de Szergej nagyherceget¹⁵ már feláldozhatónak gondolta a forradalmi hitelesség oltárán. (Egy Katajev nevű SZR öli meg Moszkvában). Jelentette például kenyéradóinak, hogy Gapon pópát,¹⁶ Ohrana ügynököt felakasztva találták egy finn határ melletti elhagyott villában, de azt nem, hogy az eszer harci kommandó, amely Rutenberg¹⁷ vezetésével indult Gapon kivégzésére, az ő parancsára cselekedett. Jelentette megbízóinak, hogy merénylet készül a cárral szemben, de azt nem, hogy ő a felelős a pártban az akcióért. Ugyanakkor szándékosan tévesen adta meg a felrobbantani kívánt cári szerelvény útirányát, így társai felsültek az akcióval. Magatartása határos a skizofréniával,

nácsadói szerepe is jelentős. Szociálforradalmár terroristák gyilkolták meg, (Katajev) bombát dobta Moszkvában a hintájára.

¹¹ Burcev, V. L. (szül.: 1862, elhunyt: 1942) katonatiszti családból származik, a jogi egyetemről kizárták anarchista szervezkedésben történő részvételért. 1886-ban letartóztatták, és Szibériába száműzték, ahonnan két évvel később megszökött, és Svájcba emigrált. Kiadta a Szabad Oroszország (Szvobodnaja Rosszija) című lapot, amely mindössze három számot ért meg, és ebben még a hatalomellenes terror támogatójának mutatkozott. A későbbiekben inkább a forradalmi mozgalom története és a publicisztika felé fordult, sorra jelentek meg művei, és sorra adta ki újságjait, amelyek közül például a „Biloje” (Régmúlt) című lap nagy jelentőségre tett szert. Az elő orosz forradalom során vált híressé, amikor párttörténeti kutatásai során egy bukott rendőrigazgató segítségével felismerte, hogy Jevno Azef, az eszer párt „ünnepezt sztárja” kettősügynök, beépített rendőrségi provokátor. A későbbiek során hasonló oknyomozó leleplező könyveket írt, ő mutatta ki például először komplett kötetben a „Cion Bölcsseinek jegyzőkönyvei” című antiszemita iratról, hogy rendőrségi megrendelésre készült hamisítvány.

¹² GARF. F. 5802. Op. 2. D. 271. L. 23. Pismo Burceva Minyisztru Juszticiii.

¹³ Geraszimov: *Na lezvi*, 144.

¹⁴ Az Ohrana tábornoka, 1905 nyarán diktátori felhatalmazást kapott II. Miklóstól, amit igyekezett keménykezű rendteremtésre felhasználni.

¹⁵ Lásd a 10-es számú jegyzet.

¹⁶ Gapon, Georgij Annalonic, szül.: 1871, felakasztják: 1906. Lelkész, Ohrana ügynök, a rendőrszocializmus 1903–1905-ig tartó második szakaszának vezetője. Nevéhez fűződik a hírhedt január 9-i véres vasárnap, amikor is az elbocsátások és a japán frontra vezénylések miatt háborgó orosz munkásokat egy cárnak átnyújtandó petícióval igyekezett lecsendesíteni, ám a cári palotaőrség a munkások közé lövetett, és éppen ezzel az akussal robbant ki az első orosz forradalom. Miután lelepleződött, külföldre menekült, majd 1906-ban visszatért. Amikor az eszerek megtudták, hogy valójában kicsoda, egy kommandót küldtek utána egykori harcostársa, Rutenberg vezetésével, és a saját házában 1906. március 28-án felakasztották.

¹⁷ Szociálforradalmár vezető, teoretikus, Gapon közvetlen munkatársa a rendőrszocializmus vezetésében, együtt fogalmazták a január 9-i kiáltványt. Gapon lelepleződése után Rutenberg vezeti a likvidátor harci kommandót.

mint leveleiből kiderül, néha maga sem tudta, hogy kicsoda, hogy tulajdonképpen hová is tartozik.

Lebukása egy sértett, kegyvesztett rendőrségi vezetőnek köszönhető: Lopuhin rendőrigazgató,¹⁸ miután belső problémák miatt elvesztette állását, felfedte Azef kilétét a már említett Burcev nevű szociálforradalmár újságírónak.¹⁹ Miután Burcev nyilvánosságra hozta az információt, sokan egyszerűen nem akarták elfogadni azt. Mint Lucsanskaja²⁰ írta, a kormányzat emberei egyszerűen nem akarták elhinni, hogy forradalmár, az eszközök pedig nem akarták elhinni, hogy beépített rendőrségi ügynök, de a zszurnaliszta bizonyítékokkal rendelkezett.²¹ Az eszer párt elnöksége 1909-ben halálra ítélte, ám nem tudták realizálni az ítéletet, mert Azef még időben külföldre szökött. Lebukása után az Ohranának nagyon kemény revíziót kellett tartania a különböző forradalmi pártokba beépített ügynökei fölött, de az eszer párt is súlyos válságot élt át. A szociáldemokrata Martov²² például azt írta, hogy Azef tevékenysége lejáratta az egész szociáldemokrata-szociálforradalmár mozgalmat.²³

1908 és 1914 között Azef a legkülönbébb európai és amerikai országokban bukkant fel, leghosszabb ideig Alexandr Naymayer kereskedő néven Németországban bujkált, ekkor születik legendája. Személye folyamatosan témát szolgáltat mind az orosz, mind pedig a külföldi sajtónak, nagy terjedelemben, kitüntetett módon foglalkoznak vele. Egyes orgánusok romantikus hősként magasztalták, mások felelőssé tették több ezer terrorista haláláért vagy elfogásáért. Személye regények, publicisztikai írások, színdarabok ihletőjévé vált, de természetesen komoly formában is kutatták tevékenységét. Feleségének is sikerült külföldre menekülnie, 1912-ben kiskorú gyermekével együtt áttelepült Amerikába.

Mint említettük, Azef maga nem sokat publikált (egy titkos ügynöktől ez nem is lett volna célszerű), de levelei a kutatás számára különleges kuriózumként fennmaradtak. Ezek az írások egyrészt érzelmektől fűtött, személyes hangú megnyilvánulások, amelyekben Azef igyekszik saját szerepét és dilemmáit feleségének és másoknak írt leveleiben megvilágítani, másrésztől kitűnő kortörténeti dokumentumok, amelyekből nagyon sokat tudhatunk meg a korszak társadalomtörténetéről és forradalmi mozgalmairól. Írásai nem csak saját pártjá-

¹⁸ Lopuhin, Alekszej Alexandrovics, (1864–1928) a Rendőri Ügyosztály egyik vezetője az első orosz forradalom idején és az azt követő időszakban. Egy hivatali konfliktus miatt kegyvesztett lett, holtlott fényes karriert jósoltak neki. Külföldre távozott, itt ismerkedett meg Burcevvvel, és sértettségében felfedte neki Azef titkát, ugyanis egyike volt azoknak, akik a rendőrség kötelékén belül a kettsüggynökkel a kapcsolatot tartották, illetve olvasták, feldolgozták jelentéseit. Azef leleplezéséért elítélték, és Szibériába száműzték 1909-ben, de három évvel később kegyelmet kapott, és visszahelyezték jogaiba.

¹⁹ Vitte, Sz. J.: *Egy kegyvesztett visszaemlékezései*. Gondolat, Bp. 1964. 727.

²⁰ Lucsanskaja, A. V. szociálforradalmár író, teoretikus.

²¹ Vitte: *Egy kegyvesztett visszaemlékezései*, 727.

²² Martov (Cederbaum), Julij Oszipovics, szül.: 1873. dec. 24-én Konstantinápolyban, elhunyt 1923-ban, tuberkolózisban. Még fiatalon, egyetemi éve alatt ismerkedett meg a marxizmussal és az orosz forradalmi hagyományokkal, 1892-ben kizárták a Pétervári Egyetemről illegális irodalom terjesztése miatt. 1894-ben újból előállították, mert részt vett a szerveződő forradalmi körök munkájában. 1897-ben elfogott a hatóságok toleranciája, és három évre Nyugat-Szibériába száműzték, mert részt vett az egyik első és legradikálisabb forradalmi kör, a „Harci Szövetség a Munkásosztály Felszabadítására” tevékenységében. Innen hazatérve inkább a nyugati szociáldemokrácia értékei felé fordult, és a radikális elképzelésekkel szemben a békésebb, hosszabbtávú megoldások híve lett, ezen nézeteivel ő vált a mensevikek (kisebbségiek) vezéralakjává, akik egészen 1917-ig az OSZDMP-n belül többségben voltak. A forradalom után határozottan szembefordult a bolsevikokkal, és haláláig küzdött ellenük.

²³ GARF. F. 102. DP. 00. 1909. D. 155. T. 3. L. 52.

ról, hanem a többi orosz forradalmi pártról, illetve nemzetiségi pártokról és mozgalmakról is értékes információkat tartalmaznak. A levelek másik érdekes aspektusa Azef rendőrségi előjáróihoz való viszonya, amely jelentős változást mutat a fedett szolgálatban eltöltött tizenhat év alatt. Számos jelentésében nem annyira információkat közöl, mint inkább instrukciókat ad. Párttársainak írt leveleit (Szavinkovnak,²⁴ Csajkovszkijnak²⁵ stb.) a konkrét kérdések mellett etikai kérdések felvetése és elemzése is jellemzi. Leveleiből jól érződik anyagiassága, amely annak idején az Ohrana karjaiba lökte. Érződik rajtuk a konspirációban élő ember folyamatos hazudozása, gyakran egy levélben belül önellentmondásba keveredik, nyilvánvalóan nem őszinte a feleségéhez sem. Előjáróival és párttársaival váltott leveleiben gyakran igyekszik mentegetni, magyarázni a korábbi években történt eseményeket, nyilvánvalóan a felelősség alóli kibújás szándékával. A leleplező Burcev egész egyszerűen „emberi dokumentumoknak”²⁶ nevezte ezeket az írásokat.

A jelen forrásközlemény kereti között a mintegy kétszáz, Azef neve alatt fennmaradt levélből természetesen csak néhányat áll módunkban közzétenni, szándékaink szerint azokat, amelyek jól jellemzik a kettőssügnök lelkivilágát, problémáit, családjához és környezetéhez való viszonyát, az életét meghatározó dilemmákat és kérdéseket. Természetesen valamennyi levél együttes olvasata sokkal komplexebb képet adhatna, de ez csak egy későbbi magyarországi forráskiadvány feladata lehet.

²⁴ Szavinkov, Borisz Viktorovics (szül.: 1875, Harkov, halál: 1925, Moszkva) nemesi családból származik, 1879-ben kizárták a Pétervári Egyetemről különböző rendbontásokban való részvételért. A századfordulón letartóztatják, és Vologdába száműzik. Visszatérése után az eszer mozgalom vezetőjének, Bresko-Breskovszkajának a hatása alatt az eszer párt harci szervének tagja, majd vezetője lesz, felújítják a Narodnaj volja módszereit, és tényleges terrorista merényleteket, gyilkosságokat hajtanak végre. Az első forradalom idején részt vesz a párt alapító kongresszusán. A forradalom után Azef lebukása érzékenyen érintette, részben ennek hatására 1911–1913-ban könyvet írt „To csivo nye bilo” (Az, ami nem volt) címmel, ebben nagyon sötét képet festett a forradalmi mozgalmról. 1917-ben a februári forradalmat jól fogadta, a bolsevik fordulatot azonban élesen elutasította, és még Puriskevics szélsőjobboldali vezér feketeszázasaival is hajlandó volt együttműködni ellene. Részt vett Csajkovszkij Északi Kormányában, a polgárháborús vereség után Olaszországba emigrált, ahol kitüntetést kapott Musszolinitól a bolsevizmus elleni harcért. 1924-ben Minszkben bukik le, ahová illegálisan érkezett egy Csicserin népbiztos elleni merénylet végrehajtására. Halálra ítélik, majd ítéletét börtönbüntetésre változtatják, ahol nem egész egy év múlva máig nem tisztázott körülmények között meghal.

²⁵ Csajkovszkij, Nyikolaj Vasziljevics (1850–1926) nemesi-hivatalnoki családból származott, 1872-ben a Pétervári Egyetem matematika–fizika fakultását végezte el. A ’60-as években részt vett a különböző egyetemi körök mozgalmaiban. 1874-ben emigrált, 1878-tól Amerikában Kansasban, különböző földműves kommunákban élt. Ezután visszaköltözött Európába, a ’90-es években Londonban és Párizsban tartózkodott, sokat tett a szabad orosz sajtó külföldi megteremtéséért. A ’90-es években az Agrárszocialista Liga tagja, 1904-től csatlakozik az eszerekhez. 1905-ben hazatér, és részt vesz az első eszer kongresszuson. A forradalom után letartóztatják, és három évre bebörtönzik. Kiszabadulása után a legalitást vállalja, de továbbra is jelentős társadalmi közéleti tevékenységet folytat, elsősorban gazdasági területen. A februári forradalom után többféle tisztséget is elvállal, az októberi hatalomátvétel után azonban szembefordul a bolsevikokkal, és minden politikai erővel hajlandó együttműködni ellenük. Az Északi Körzetben önálló eszer-mensevik köztársaságot kiáltanak ki a vezetésével, amely felvette a kapcsolatot a szövetséges csapatokkal. Később Kolcsak kormányába választották be, az admirális megbízásából Párizsba és Londonba utazott diplomáciai küldetéssel. Egy moszkvai bíróság távollétében halálra ítélte, így élete utolsó hat évét emigrációban töltötte.

²⁶ Biloje, 1917. N. 1. 196.

171. *Alassio, 1907. január 14. [V. Sz. Goc]*²⁷

Drága Verám! Az Ön levele késve érkezett meg hozzám, mivel Münchenben már nem ért el, útközben pedig Ljuba váratlan megbetegedése miatt megakadtunk Genovában, ahol Ljuba egy szállodában 2 hétig betegeskedett – de most, végül, kicsit rendbejöttünk –, itt remélhetőleg úgy 2 hónapot éldegélhetünk. Itt lakik Leonyid Emanuelovics [Sisko]²⁸ is, és lehetséges, hogy Ön, Vera érkezik meg következőnek – hiszen mindannyian egyaránt külföldön gyülekezünk. Lolo egészsége is rendbejött viszonylag. Madame Igelstrom egészen rendkívüli emberként viselkedett, Isten áldja meg. Engem ámulatba ejtett. Írtam neki Münchenből, és arra kértem, hogy személyesen írjon abban az ügyben, hogy minden érthető legyen, de választ nem kaptam. Úgy véljük, hogy valakinek közülnünk el kellene utaznia hozzá Stockholmba [...] Erről a dologról ma írok a háziasszonyomnak, és megkérem őt, hogy addig Lolo nála lehessen. Idegen panzióba adni őt nem szeretném. Mi az Ön véleménye.

Most a barátoknak:

1) Arról a tárgyról, amiről Prof. Schmidt²⁹ beszélt. Most csak röviden tudom elmondani. Teljesen áttanulmányoztam a tárgyat, és mint szakember azt mondom, hogy *zseniális* találmány és teljesen reális. Egyetlen percig sem kell fontolgatnunk a dolgot, és ha van pénz, a kezünkbe vehetjük az ügyet. 20 000 rubelre van szükség. A dolog 9–10 hónap alatt befejeződhet. Létre kell hozni egy műhelyt. A műhelyhez szerszámokra és gépekre van szükség, amiket gyáraktól kell megrendelni. Az összes gép ára 13 000 rubel körül van. A rendeléshez körülbelül 5 ezer rubel előlegre van szükség. A szerszámokat és a gépeket a megrendelés napjától számítva legkorábban három hónapon belül szállítják (külön árukészletük nincs). Maga a munka 4–5 hónapot vesz igénybe. Íme, miért nem valósulhat meg a dolog 9 hónapról hamarabb. A következő dolgokra kell pénzt kiadni: 5000 most a szerszámok megrendelésére, 5000 három hónapon keresztül, még 6000 5 hónapon keresztül – és a többi már a végső munka alatt. Postán kényes lenne elküldeni magának a tárgynak a leírását, de nekem minden ki van dolgozva – a kérdés eldöntéséhez ez nem szükséges; azok a kérdések, amiket el kell dönteni, nem technikaiak – azokat megérteni és értékelni csak szakember tudja. Természetesen az első lehetséges alkalommal elküldöm a részletes leírást, de döntést kell hozni, amilyen gyorsan csak lehet, mert bármiféle halogatás csak meghosszabbítja a folyamat idejét. Én 3 hétig mint technikus és mérnök tanulmányoztam a tárgyat, úgy, hogy közben „megkaptam a szolid illetményt”. Mindent figyelembe véve, még szkeptikusan is arra a következtetésre jutottam, hogy ez a fegyver a mi kezünkben kell, hogy legyen. A feltaláló komoly ember, és nem kezdő a technikai találmányok terén. Az adott tárgyon a szüneteket is beleszámítva 15 évet dolgozott. Szóval, az én véleményem az, hogy ha csak a legkisebb lehetősége is van annak, hogy pénzt tudunk adni erre a dologra, akkor nem szabad habozni. Engem egyedül az a gondolat foglalkoztat, hogy 9 hónapon keresztül semmi másra nem lesz váratlanul szükség, és hogy a párt hirtelen adjon-e ki egy

²⁷ A levél címzettje Vera Sz. Goc, az eszer párt tagja. Gasszoh néven született (1860 körül), fiatalon Odesszában ismerkedett meg forradalmi körökkel, többször letartóztatták „terrorista tevékenység” miatt, katorgára és száműzetésre is ítélték. 1886-ban feleségül ment M. R. Gochoz, az eszer párt Központi Bizottságának tagjához, 1897-ben emigrált Franciaországba. 1932 után halt meg.

²⁸ Leonyid Emanuelovics, Sisko 1852-ben született Podolszkban, 1910-ben hunyt el Párizsban. Az eszer párt tagja, a csajkovisták köréhez tartozott, majd a századelőn ún. legális narodnyik lett. Részt vett az első forradalomban és az eszer párt alapításában, valamint első kongresszusain, majd élete utolsó éveit külföldi emigrációban töltötte.

²⁹ Nem ismert, hogy itt kire utal Azef, feltételezhető a név tucatjellegéből, hogy egy konspirációs álnévről van szó.

ilyen viszonylag nagy összeget. De a pénz nem veszik el, mert ha a feltaláló nyilvánosságra szeretné hozni, kitüntetésért, megállapítottatott ennek a problémának a megoldásaként egy összeg, amely több mint 100 ezret tesz ki, és a találmány eladásáért nem kevesebb, mint 1 000 000 adnának. A problémának ez zseniális megoldása, amelyen a tudósok évtizedek óta dolgoznak. Ezt a pénzt ki lehet adni erre a dologra.

2) Egyetértek azzal, hogy semmi nem oldódik meg azzal, ha áthelyezik külföldre, és úgy tűnt, hogy – Csajkovszkij szavával élve – újra kihúzódnak ide, és akkor irodalmi tengődés lesz, nem pedig élő ügy.

3) Nat[alija] Oszip[ovna] adott nekem 350 már[kát] és 200 fr[ankot] a párt részére. A 350 már[kát] elküldöm, a 200 frankot pedig elköltöttem a dologra, amiről prof. Schmidt beszélt! Ha lesz eredménye Schmidt dolgának, akkor a pénzt ide kellene küldeni Leonyid Emanuelovics címére: Alassio, Italia, via Andrea Doria, 4.

Csókolom Önt, Vera, és az elvtársakat. Ljuba is.

Az eredeti példány: Goszudarsztvennij Archiv Roszsijszkij Federacii – Orosz Föderáció Állami Levéltára (GARF), f. 1699, op. 1, d.107.

172. *Alassio, Olaszország, 1907. január 14. [N. V. Csajkovszkijnek]³⁰*

Drága Nyikolaj Vasziljevics! Mindenek előtt fogadja jókívánságaimat Újév alkalmából. Nagy késéssel kaptam meg az Ön levelét, mivel elutaztunk Münchenből, nem várva az Ön levelére, és Ljuba útközben megbetegedett, és két héten keresztül feküdt. Már 2 napja itt vagyunk a Földközi-tenger partján. Leonyid is itt van – megbetegedett az öreg is. A mi müncheni barátaink nem szerezhetnek pénzt, sőt most nem is fognak keresni, úgyhogy minden rajtunk múlik. A gépeket megrendelhettük volna, ha akkor lett volna 5000 rubelünk. Igyekezni kell lehetőség szerint ezt az összeget minél hamarabb előteremteni. Önnek nagyobbak az esélyei. A kapitalisták országainak segítenie kell. Írja meg, hogy állnak a dolgok Önnél. Most arról, ami a részvényeket illeti. Az Ön első levelét úgy értelmeztük, hogy a dolog úgy oldódna meg, hogy Ljuba vagy mi havonta 15 fontot kapunk addig, amíg a 300 font ki nem lesz fizetve, azaz 20 hónapon keresztül, 1907 januárjától kezdve, és ő [Ljuba – a ford.] a részvény felett semmilyen joggal nem rendelkezik. Ennek megfelelően rendezkedtünk be, és a címet, ahová a pénzt küldhetik, Leonyidon keresztül közöltem Önnel. Az ő jelenlegi címe: Alassio, via Andrea Doria, 4. Italia. Mindezt figyelembe véve számomra most feleslegesnek tűnik, hogy a részvények elosztásába Ljubát belevonjuk, de Ön ezt mind jobban tudja, és írja meg, kérem, hogy látja ezt Ön. Pénzt eddig Leonyid még nem kapott. Közölje, mikor, azaz hozzávetőlegesen milyen időn belül fogják Leonyidnak elküldeni a pénzt. Mindkét pétervári ügyet magunkénak tudhatjuk.³¹ A max[imalistákkal] eddig semmi. Meleg szeretettel, Ljuba is. Egyidejűleg Grigorijnak is írok.

Cím: Teterwin, Alassio Hotel Pension Suisse.

Eredeti: GARF, f. 5805, op. 2, d. 149, l. 15–16.

³⁰ A levél címzettje Nyikolaj Vasziljevics Csajkovszkij (1850–1926), az eszer párt tagja. Először az Egyesült Államokba, majd Párizsba és Londonba emigrál, ahol az angol munkásmozgalom tevékenységében is részt vett. Az 1900-as években tagja az Agrárszocialista Ligának, 1904-től pedig az eszer pártnak.

³¹ Itt a pétervári polgármester, V. F. von der Lauritz (1906. december 21-én) és V. P. Pavlov (1906. december 26-án, a régi időszámítás szerint) katonai főügyész meggyilkolásáról van szó.

191. [1908. november 13. és 21. között, A. A. Lopuhinnak]³²

Mélyen tisztelt Alekszej Alekszandrovics! Nagyon hálás vagyok Önnek, hogy fogadott engem, és tárgyalásokba bocsátkozott velem. Sajnálom, hogy mivel Önnek el kellett utaznia, és éppen látogatót várt, nem sikerült teljes mértékben tisztázni a kérdést, legalábbis számomra. Ennek oka részben az a nyugtalanság, amely előbb Önben, aztán bennem támadt, nehogy az Önnél tett látogatásom tévesen legyen értelmezve, – számoltam is azzal, hogy szükséges lehet még beszélni erről a találkozóról, és most kihasználom az alkalmat, hogy írásban tisztázzam Önnel a kérdést az alábbiakban. Nagyon elégedett vagyok azzal a ténnyel, hogy Ön sohasem beszélt Burcevnak³³ rólam. Mint ahogy azt pontosan tudom, ő hivatkozott Önre, és számomra világos, hogy ő hazudik, mert tönkre akar engem tenni. És ha Burcev felfedi a helyzetet, kétségbe vonhatják szavait a bíróságon. Azt terjeszti, hogy Ön nem akar beszélni, és kijelenti, hogy különben őt megölik; és akkor Burcev azt mondja Önnek, hogy van annyi bizonyítéka ellenem, hogy engem is megölnék, aztán pedig Ön mondja azt, hogy ő érje el, hogy ne öljenek meg, mert Ön ezt nem akarja, és csak ezzel a feltétellel nevez meg engem. Persze a bírák úgy gondolkoznak, hogy ha egyszer egy ember nem vesz részt másvalaki meggyilkolásában, arra áll, annál inkább semmint Ön volt megnevezve, mint Burcev. Biztosították Önt, hogy olyan sok bizonyíték áll rendelkezésre, amiért is még Ön is nyugodtan megnevezhet engem. Mindezt, mondom némi kétséggel, a bíróság mindenféleképpen el fog jutni az Ön személyes kihallgatásáig. Nem tudom, hogyan fogják ezt megtenni, – de biztosan tudom, hogy ha nehezen is, de el fognak jutni odáig. Nekem úgy tűnik, hogy így vagy úgy, de megteszik. Például azután, hogy Ön kategorikusan megtagadta a velük való tárgyalást, megjelennek Önnél, és durván követelik, hogy mondja meg, igaz-e, amit Burcev terjesztett, és olyan-e a helyzet, hogy a hallgatás kellemetlen Önnek. Ez természetesen csak az én meglátásom. Igaz egyrésről, hogy ők el fognak jutni Önig, és tudom, hogy Burcev már írt Önnek erről. Mint ahogyan azt Önnel már tudattam, a hallgatása ebben az esetben nem ment meg engem. Azt fogják mondani, hogy hála az Ön beosztásából adódó precizitásának, Ön nem akar és nem tud vallomást tenni, és igaz, ami igaz, Burcev Önt megrágalmazta. Ennek eredménye lehet az én halálom, és Önön ragad Burcev rágalma. Ezen kívül, amikor az ügy a bíróság elé kerül, nekem már hivatalosan úgy kell előadnom az Ön szavait, ahogyan Burcevtől hallhattam. Beismerni nekik nem tudok többet, mint hogy Ön róluk nem beszélt Burcevnak, – előfordulhat, hogy önszántamból, de valószínűbb, hogy kényszerből személyesen cáfolja meg, amit Burcev állít. Ilyenformán nagyon kellemetlen helyzet alakulna ki, elsősorban természetesen számomra, de az Ön számára is. De számomra más kiút nincsen, mint beleegyezni ebbe, hiszen tudom, hogy Ön ezt Burcevnak nem mondta, de ezt kell állítanom. Ami azt illeti, amit Ön rólam tud, – biztos vagyok benne, hogy Ön nem mondja el, még ha Önt erre meg is kéri. Hiszen egyvalamiről fogják kérdezni: beszélt-e Ön Burcevnak, és erre egy a válasz – nem. Mindebből világos, hogy a helyzet olyan, mint ahogyan gondolta – kellemetlen. Másrésről viszont teljes garancia van arra, hogy ez a dolog semmiképpen nem végződhet rosszul, amikor Önön múlik, mi lesz. Azaz Ön kijelenti, hogy Ön Burcevvél sohasem beszélt, és nem nevezett meg en-

³² A levél címzettje Alekszej Alekszandrovics Lopuhin (1864–1928), ekkor a Rendőri Ügyosztály igazgatója. Az ő segítségével buktatták le Azefet a forradalmárok. 1909-ben száműzték Szibériába, de 1912-ben kegyelmet kapott és visszakapta jogait.

³³ Burcev, V. L. (1862–1942); forradalmár, tevékenysége miatt elbocsátották a jogi egyetemről, letartóztatták, majd száműzték Kelet-Szibériába. 1888-ban Svájcba szökött, és forradalmi publicista lett. Tevékenysége miatt Angliában és Svájcban is meggyűlt a baja a hatóságokkal. Ő vádolta meg Azefet az eszer pártban azzal, hogy cári ügynök.

gem. Ha valaha beszélt is vele, megfogalmazás szerint csak „Hajdan”. Hiszen Önnek mindenki jobban hisz, mint Burcevnak – már csak az Ön előkelő pozíciója miatt is. Önön múlik csak azt mondani: már engedtessek meg, hiszen nem akarok én mint az Ügyosztály korábbi igazgatója kiadni mindent, ami az Ügyosztályon történt, és ha már parancsoltat forradalmároknak a haszon kedvéért, nem akarok egy ilyen esetet sem megnevezni. Ez erős érv. Ebben nincs kétség. Aztán elmondja, hogy miért Önnek higgyenek és ne Burcevnak. Ez szintén óriási előny Önnek. Egyszer Ön már említette, hogyan állít Burcev olyan dolgot, aminek nincs alapja, ezért az Ön számára ez nem bizonyíték. Ez egyszerű logika. Honnan szedte ezt Burcev – gondolják majd. Az ő elképzelése, fanatikus meggyőződése az én bűnösségemről pusztá következtetés az Önnel folytatott mellékes beszélgetésből. Fantasztikusnak tekintik az ötleteit az én bűnösségemről, és utána nem lesz kétséges a választás, kinek higgyenek – Önnek vagy neki. Kétség nélkül Önnek. Van egy kellemetlen dolog, amely felett nem akarok elsiklani. Ez pedig az, hogy lehetséges, hogy Burcev, ha vallatásnak vetik alá, azt fogja mondani, akkor azért, hogy magát tisztázza, – azt, hogy Ön mondta neki. A helyzet kellemetlen, de Ön fölényben van. Ön végleg félbeszakíthatja a beszélgetést azzal a kijelentéssel, hogy többet Ön nem fog mondani. Az Ön kijelentése véget vet mindennek. Mindenesetre az ügy véglegesen befejeződik azzal, ha Ön meglepődik, hogy hová kéretik, és nem érti, hogy milyen ügyben, pedig Ön semmikor senkinek semmit nem mondott. Természetesen Önt nem kell keresni azért, hogy kihallgassák, mindenféleképpen megjelenik, – de értésükre adja, hogy semmit nem mondott, ezért Ön furcsának tartja, hogy előrángassák. A hallgatás önmagában nem elég. Megengedem magamnak, hogy kifejezzem abbéli reményemet, hogy Ön figyelembe veszi a sorsomat és, ami fő, családom sorsát. Ők semmit sem tudnak, semmit sem értenek. Mindenki elfordulna tőlük, végeznének velem, ha nem is fizikai, de erkölcsi értelemben. Kérem Önt, értse meg ezt a helyzetet, és könyörüljön meg rajtuk. Hiszen mindez a múlt (undorító múlt). Ön, mint azt nekem Ratajev³⁴ elmondta, nagy bizalommal volt irántam, ez rajta keresztül jutott el hozzám. Nem tekintem saját érdememnek, hogy amikor Gersunyi³⁵ letartóztatása után a szoc[iál]-forr[adalmárok] felháborodtak, és bosszút akartak állni Önön, én mindenáron lebeszéltem őket (ha emlékszik, Szergijovszkén, az Ön lakása mellett kezdődött a nyugtalankodás Ön ellen). Én nem tudtam másként cselekedni, de most ez adott alapot nekem azt gondolni, hogy most én kapok jutalmat úgy, hogy Ön megment engem. Lehet, hogy nem tettem jól, hogy mindent elmondtam A. B. [Geraszimovnak], de nem volt más választásom. Tilos még egyszer találkoznom Önnel. Postán mindezt nem küldhettem el. Ezt csak A. B. [Geraszimovval] közöltem, és biztos vagyok benne, hogy ez hármunk közt fog maradni. Kérem Önt, hogy elolvasás után ezt a levelet semmisítse meg, azért, hogy ne legyen bármiféle kellemetlenség a tartalma miatt. Kérem, hogy ezt, amit Önnek mondok, értse meg, és ne ítéljen el engem. Mindig jóindulattal Ön iránt és saját sorsomat Öntől várva.

Vinogradov

Gépirás. másolat: GARF, f. 508, op. I, d. 49, l. 39–41.

Publikálva: A. A. Lopuhin ügye a Kormányzó Szenátus Különleges hivatalán. Gyorsírásos jelentés. Szentpétervár, 1910, 49–51.

³⁴ Az Ohrana tagja, Azef összekötője.

³⁵ Gersunyi, G. A. (Granyin), (Tavrov, 1870, Zürich, 1908.) Az eszer párt egyik alapítója, Harci Szervezetének vezetője, akinek Azef bizalmas munkatársa volt. Számos nagyszabású merénylet megszervezése után Azef buktatta le 1903-ban.

194. Másolat ajánlott levél útján érkezett nyomozati anyagról³⁶ „Ivan Nyikolajevics” (Jevgenyij Azef) aláírással, 1909. január 7. Bulatnak³⁷ (a másik címzett Csernov³⁸ volt) Szt.-Pétervárról, Mitnyinszkaja, 8.

Az önök³⁹ megjelenése január 5-én a szobámban és az a bejelentés, amely az én szememben csak egy aljas, jogtalan ultimátum, amely nem adott nekem lehetőséget, hogy megvédjem magam a váddal szemben, amely szerint én a rendőrség megbízottja vagy ügynöke lennék – ez felháborító, és ellentmond minden felfogásnak és elképzelésnek a forradalmi becsületet és etikát illetően. Még Tatarovnak, pártunk egyik munkásának is adtak némi lehetőséget, hogy meghallgassa az ellene felhozott vádakat, és megvédje magát. Nekem pedig, az sz. r. párt egyik alapítójának, aki időnként annak teljes munkáját a saját vállamon cipeltem, és aki saját energiáimnak és állhatatosságomnak köszönhetően egy időben a pártot olyan magasságba emeltem, ahol még egyetlen más forradalmi szervezet sem járt, odajönnek, és azt mondják: „Vallj, vagy megölünk”. Az önök magatartását majd a történelem minősíti. Nekem pedig az önök viselkedése erkölcsi erőt ad ahhoz, hogy saját felelősségemre nekilássak a magam igazának megállapításához, és az önök és a rendőrség által bemocskolt becsületem megtisztításához. Az ilyen sértés nem bocsáttat meg, és nem felejtetik el. Eljön az idő, amikor önök számot adnak majd nekem, a pártnak és a hozzátartozóimnak. Ebben bizonyos vagyok. Jelenleg szerencsés vagyok, mert erőt érzek önökkel, uraim, felvenni a küzdelmet, és mert érzem, uraim, hogy az önök ereje nem számít.

Múltbéli munkásságom erőt ad nekem, és felelem a bűz és a mocskok fölé, amivel önök most bekerítenek és bemocskolnak engem.

Kérem jelen leveletem az Sz. R. [párt] szélesebb körének is tudomására hozni.

GARF, f. 102, op. 314, d. 32, l. 53–53 ob.

Kézírás. másolat: GARF, f. 1699, op. 1, d. 3, l. 1–3.

195. [1908. régi időszámítás, 1909. január 7. az új időszámítás szerint. A. V. Geraszimovnak]⁴⁰

Gond van. Minden kiderült a mi barátunk [Lopuhin – a szerk.] látogatásával kapcsolatban. Mindent elmondott, ezért jött ide. Ő elmesélt mindent, amit én mondtam neki, és azt, hogy Ön megfenyegette őt. Engem pontosan leírt: ruhát, viselkedésmódot, arcot – mindent, mindent. Beszélt arról a három levélről, amiket ő adott, mint kiderült, azért, mert valaki másnak (a radikálisok közül) kellett elküldeni, és felolvasta őket a tanúinak – a radikálisoknak, elküldés előtt. Egyszóval ravaszul és ügyesen cselekedett. De mindez nemcsak rosszul végződhetett volna, hanem akár jól is – ha sikerült volna saját alibit felállítani. A számla, amit Ön küldött, és amit én átadtam nekik, alibinek túl gyanúsak bizonyultak. A bútorozott szobák, ahol az Ön alanya, „Kercs” lakott, oroszok, az ő szemükben az ilyenek a kémügyekkel kapcsolódnak össze, hogy ott csak képek és gyanús elemek szállnak meg. És hogy én, ahogy ők engem ismernek, sohasem szálltam meg Berlinben ilyen szobákban.

³⁶ A kiemelések az eredeti dokumentum tipografálását követik.

³⁷ A levél címzettje A. A. Bulat (1872–1941); ügyvéd, a Duma trudovik képviselője.

³⁸ Csernov, V. M. az eszer párt egyik megalapítója és fő teoretikusa.

³⁹ Nem dönthető el egyértelműen, hogy Ön, Önök, vagy ti a címzett, de az biztos, hogy a címzettet nem tiszteli meg az Ön/Önök nagy kezdőbetűs formulával.

⁴⁰ A levél címzettje A. V. Geraszimov rendőrtábornok, ebben az időben Azef közvetlen felettese az Ohranánál.

(Ez, természetesen, igaz. Sohasem szálltam volna meg ilyen orosz szállodában, nagyon szerencsétlen volt a választás.) A szobát leírni és a szállodai szobát, ahol laktam, megmutatni természetesen nem tudtam (mivel annak leírását kérésem ellenére Ön nem küldte el nekem). Ebben a szállodában az én fényképemet nem ismerték fel, kijelentették, hogy ez a személy ott nem lakott. Egyszóval végzetes hiba volt az én látogatásom és az Öné L[opuhin]nál. Amikor Isten meg akar büntetni valakit, akkor elveszi tőle az eszét. Ez a kísérlet valóban esztelen volt. Hát ez a látogatásom története Pityerben [Szentpétervár – *a ford.*] L[opuhinnál] és L[opuhin] megérkezése ide, azaz külföldre, Párizsba. Az én elképzelésem szerint december 13/26-án Párizsban volt, és vannak dokumentumok, amik lelepleznek engem, amikben Ön azt kéri, hogy utazzak el. Két nappal ezelőtt este megjelentek nálam, hogy kihallgassanak. Úgy tettem, hogy amikor 2 óra elmúlt menjenek el azzal, hogy másnap kora reggel újrakezdjük. Én pedig éjjel fél négykor [3 1/2] minden további nélkül elmentem otthonról, és a legkorábbi vonattal elutaztam. Úgy gondolom, hogy nem jöttek utánam, de ebben nem vagyok teljesen biztos. A helyzet súlyos, keresni fognak. Ha rájönnek, magándetektívhez fordulnak, akkor az bizonyára a nyomomra bukkan. Íme a jelenlegi helyzetem. A kéréseim Önhöz a következők: 1) Küldjön nekem 2 vagy inkább 3 útlevelet – csak a szükséges pecsétekkel, kitöltetlenül, mert eleinte gyakran váltogatom a nevemet a tartózkodáshoz. 2) December hónapra küldjön nekem pénzt. Azt hiszem, hogy erre a hónapra megillet engem, a továbbiakban pedig Önre bízom, hogyan számol megfelelően és igazságosan; természetesen nem lehet szó állandó bérezésről, de lehet szó egyszeri segítségről, tekintettel a helyzetemre. De ennek a dolognak az eldöntését teljesen Önre bízom. Ha Ön azzal nem ért egyet, hogy decemberre engem ez megilletne, akkor ennek ellenére kérem Önt, hogy tegye meg, mert én üres kézzel távoztam, nagyon kevés pénzzel, ruha nélkül, és most kockázatos ruhát vagy pénzt szereznem. Emellett pedig nincs készpénzem, de van részvényem és kölcsönöm, amelyek egy bank széfjében vannak, ahová kockázat nélkül csak 4–5 hónap múlva mehetek el. Ezt figyelembe véve biztos vagyok benne, hogy Ön nem hagy cserben engem. Úgy gondolom, a decemberi megillet, a többit döntse el Ön. 3) Gondolja meg, vajon nem lenne-e jobb Ön mellett lennem a biztonság kedvéért, és nem tudna-e vajon Ön valamilyen állást szerezni nekem. Természetesen jobbnak tartom, ha nem a D p [politikai ügyosztály] vagy az Ohrana szolgálatában, hanem valamelyik másik intézménynél, leginkább a mérnöki részlegnél, mondjuk, valamilyen elektromos állomást vezetni vagy valamiféle egyéb szolgálatot valamilyen hasonló intézményben. Nem vagyok rossz mérnök. 4) Arra az esetre, ha a gazembereknek sikerül engem felkutatni és végezni velem, hátrahagyom Önnél ezt a levelet a feleségem számára, jelenlegi címét ráírom a borítékra, júliusig biztosan ott fog lakni, azután valószínűleg lakást fog cserélni, és lehet, hogy a történetekre való tekintettel elmegy, és elhagyja Párizst. Feltételezem, hogy Ön megteszi a szükséges intézkedéseket, felkutatja és eljuttatja neki ezt a levelet. De csak a halálom után, de addig is őrizze biztos helyen. Íme, egyelőre ez minden, amire kérem Önt.

Gépírás. másolat: GRAF, f. 508, op. I, d. 49. l. 41–42.

Publikálva: A. A. Lopuhin ügye a Kormányzó Szenátus Különleges hivatalán, 51–53.

196. 1909. április 13. [L. G. Azefnek]

Drágám! A három hónappal ezelőtti első leveledet kivéve nem kaptam tőled semmit. Ez tönkretesz. Azt kell gondolnom, hogy tizennégy évi együttlét után megtagadsz. Ezt nem akarom elhinni; nem gondolom, hogy te, ismerve engem, feltételezhetted, hogy az a gazember vagyok, akiről így írnak. A tizennégy év csakugyan nem mutatta meg neked a lelke-

met? Úgy tűnik, hogy én lehetek számodra egy végzetes, tragikus hibát elkövető ember, de nem lehetek gazember. Ha mindenki más, az egész világ gazembernek tart engem, akkor megértem. Bár azt gondolom, hogy más szemmel néznének rám, ha akkor és ott megmagyarázom a dolgot. Miért nem tettem, nem tudom. Féktelen undor ébred bennem velük kapcsolatban, amikor arra az arcátlanságra gondolok, amivel faggattak engem. Irántuk való ellenszenvem nem oldotta meg a nyelvemet, s azzal a rossz közérzettel nem lehetett értelmesen cselekedni. Ostobán viselkedtem. Ha a saját szerencsétlenségemre és ha minden hozzám közeli ember szerencsétlenségére gondolok, nem értem ezt az ellentmondást. Én az egész világ szemében egy afféle szörnyeteg, valószínűleg egy olyan ember vagyok, aki hideg, és mindig csak számításból cselekszik. Valójában azonban úgy tűnik, hogy nincs több olyan szelíd ember, mint én. Nem tudok emberi tragédiákat nézni és olvasni – könnyezek, ha olvasok, vagy ha a színházban szenvedést látok az arcokon. Mindig ez volt velem. Valószínűleg most pénzsóvárnak is tekintenek, pedig soha nem érdekelt a pénz, a legkevesbé sem, és soha nem is tulajdonítottam neki különösebb jelentőséget. Minden esetben, mindig távol álltam attól, hogy pénzsóvárnak lehessen nevezni. Valószínűleg most mindenki szemében a forradalom kigúnyolója és ellensége vagyok – úgy vélem azonban, hogy senki vagy legalábbis nagyon kevés ember élt annyira a forradalomnak, vagy örült sikereinek, mint én. És íme egy hibának köszönhetően, saját butaságomnak köszönhetően ilyen paradox helyzet állt elő. Most természetesen senki sem hiszi el egyetlen szavamat sem – és a szavak senkit sem győznek meg semmiben –, ezt érzem a lelkem minden lázával. Egyetlen dolog van, ami részben megtisztíthat – a halálom. Ez az egyetlen, ami megmaradt nekem. Életemet teljes készséggel átadom neked, a gyermekeimnek és rokonaimnak, akiknek ezt a szerencsétlenséget okoztam, amikor saját megbecsülésemet megszerzendő másokat meggyaláztam. Téged, Ljuba én mindenki fölém emellek (ez nem csak üres beszéd), nekem a te véleményed és a te velem való kapcsolatod mindennél drágább a világon, és belebetegszem a gondolatba, hogy megtagadsz engem. Nem, ez hihetetlen. Valóban vak volt – valóban nem látott engem a tizennégy év folyamán? Valóban tizennégy éven keresztül, titkolózásom ellenére, nem volt tiszta számára, hogy milyen a lelkem mélye? Hiszen nem volt semmi bectelenség az életemben. Talán komédiát játszott mindig? Talán nem látta a könnyeimet, nem látta az örömömet? Ljuba, engem lehet szerencsétlennek tartani, aki egy általa elkövetett hiba folytán végzetes, szerencsétlen helyzetbe került, de bectelenségem nem. Biztos vagyok benne, hogy megértenél engem, és megbocsátanál, ha korábban mindent elmondtam volna neked. Miért nem tettem meg? Nem tudom. Szégyen és gyávaság, meggondolatlanság – minden, minden, amit akarsz, csak nem irántad való tiszteletlenség. Velük szemben, igen, tiszteletlenség volt. Most hát mindent, amit kellemetlennek tartok, a levelemben kell elmesélni – és te ezt megérted, annál is inkább, mivel ezt a levelet egyenesen a te lakásodba küldöm, mivel nem tűröm el, nem akarom eltűnni, hogy megtagadj, mint egy gazembert, és hogy esetleg ne kapjad meg a leveletem „poste restante”. Általában a levél témája kényes. Neked mondom, és esküszöm mindarra, ami nekem drága, a gyermekeimre, az ő életükre, az én életemre és a te életedre, mindenre, ami nekem drága és szent, hogy egész idő alatt úgy cselekedtem mint forradalmár és csakis mint forradalmár, magammal és a saját érdekeimmel nem törődve. Idézd fel az emlékedben, a személyiséget, az egész életemet, amit ismertél és amit figyelemmel kísértél tizennégy éven át, és hidd el nekem, hogy én nem hazudok, és nem esküdnék a gyermekeimre és mindenre, hogy amit cselekedtem, azt a forradalmár örömével cselekedtem. Elkövettem egy hibát, ami végzetesnek bizonyult. Tudd meg ezt, és higgy nekem. Az én és a mi szerencsétlenségünk nem felel meg sem a cselekedetemnek, sem pedig a természetemnek. Ez a tragikus szerencsétlenség, amit meggondolatlan ostobaságomnak köszönhetek, lehetséges, hogy megérdemelt, de túl tragikus és túl kegyetlenül

sújt bennünket, lehet, hogy nem túl igazságos, mint ahogyan az gyakran lenni szokott. Az emberek, amikor meg akarják gyalázni a másikat, könyörtelenek, és nincs bennük jóindulat, nem kutatják az enyhítő körülményeket, éppen ellenkezőleg, elhallgatnak mindent, ami csökkentheti annak lehetőségét, hogy mind jobban és jobban meggyalázzák és becsméreljék a másikat. Annak örülnek, ha mind jobban és jobban beletaposhatnak a mocsokba, és ennek érdekében még a hazugságtól sem riadnak vissza. P. I. [B. V. Szavinkov⁴¹ – *a szerk.*] és V. M. [Csernov] összeveszték, amikor engem meg kellett védeni – ám könnyen összehangolódtak, amikor el kellett taposni. Meggyalázni a szerencsétlent – élvezet az emberek számára. Te, aki leélted velem az életed felét, két fiam anyja, velem együtt keresheted annak lehetőségét, hogy megkönnyítsd a mi szerencsétlenségünket és a gyermekeink szerencsétlenségét, és keresheted az enyhítő körülményeket. Erről meg vagyok győződve, nem kételkedem, hogy válaszolsz erre a levelemre már csak a gyermekeink miatt is. Megkönnyítem azzal, hogy azt, amit mondtam, és ami miatt megesküdtem mindenre, ami nekem drága, be fogom bizonyítani – ami azt jelenti, hogy erre tettem fel az életemet. Én csak ezt akarom tenni, miután megtudom, hogy hogyan viszonyulsz te és a gyerekek mindehhez, hogy tudnak-e ők vajon valamit. Lolo olvas már? Egyszóval, hogyan éltek ti most, és mit akarsz tenni? Vajon megkaptad a pénzt, én semmit sem tudok. Hogy van Vologya és Civa? Azelőtt, hogy elmennék a bíróságra, szeretnék elrendezni veletek mindent, és tudni rólatok – csak akkor tudok méltósággal meghalni. Azt mondom neked, hogy ha a mocsok fele, ha nem, az egész lekopik, hinni fogsz bennem, édesem. Ha láthatnálak benneteket azelőtt, és utoljára a keblemre szoríthatnálak titeket, végtelenül szerencsés lennék, és boldogan halnék meg – minden keserűségem ellenére. Ha viszont nem hiszel ebben, és nem írsz nekem, ha megtagadsz engem, és ez a levelem nem változtatja meg az elhatározásodat, akkor én, ennek a nagy keserűségemnek az ellenére sem haragszom rád, de kérek, ne tagadd meg tőlem, hogy megtudjam, mi van a gyermekeimmel (álomban gyakran látom őket betegnek, elgyötörtnek, éhesnek, és engem átkoznak – és én megőrülök), és adj nekem lehetőséget, hogy tehessek valamit a nevelésükért. Azt gondolom, hogy amíg nem nőnek fel, és amíg nincs saját meggyőződésük, neked nincs jogod ráérőszakolni a sajátodat, és elvitatnod tőlem a jogot, hogy gondoskodjam róluk addig, amíg nem lesznek abban a helyzetben, hogy ítélkezzenek az apjuk felett. Addig pedig, azt hiszem, bűnt követnél el előttük, ha rájuk erőszakolnád saját döntésedet, hogy szakítasz az apjukkal. Ami téged illet, ha úgy döntesz és cselekszel, hogy el akarsz válni tőlem, és meg akarsz szabadulni a nevemtől, megvan hozzá a jogod, és én megértem azt. Bocsásd meg ezt nekem, de én csak szerelemből és irántad való tiszteletből beszélek. Hiszek benne, hogy neked nincs ilyen terved. Ami a gyerekeket illeti, csak tudni akartam róluk, és tenni értük valamit. Könyörgöm, válaszolj a levelemre, írd meg mindent, amire gondolsz, és válaszolj a kéréseimre, és így könnyítsd meg egy kicsit a szerencsétlenségemet. Csak neked és a gyerekeknek élek, és csak titeket hordozlak a szívemben. Vologya miatt aggódom még. Küldök egyiptomi bélyegeket Lolónak és Vájlának. Milyen volt V[ologya] születésnapja? Milyen boldogtalan vagyok! Írd erre a névre, hozzátevé Vornohme Emil [valószínűleg Vornahme (keresztnév – *német*) – *a ford.*], és abba a városba, amiben megegyeztünk elutazás előtt, remélem, emlékszel – ott, ahol négy évvel ezelőtt jártunk, és megrendeltük neked a sárgászöld posztóruhát. Csókolom a gyerekeket. A te szerencsétlened.

Gépirás. másolat: GARF, f. 1699, op. I, d. 88, l. 1–5; f. 5802, op. 2, d. 271, l. 42–46.

⁴¹ Szavinkov, B. V. (1879 Harkov, 1925 Moszkva), viharos sorsú forradalmár, az eszer párt tagja, főként a harci szervezetek létrehozásában és működtetésben jeleskedett, ő tette meg Azefet helyettesévé.

197. [1909. június 14, L. G. Azeff]..feleségének

Legutóbbi leveledet megkaptam, de sem táviratot Kannától, sem pedig március 20. óta levelet nem kaptam.

[...]

Mint ahogyan azt neked írtam, és ahogy az van, te – egyetlen ember, aki nekem drága, drágább mindennél a világon: hiszen nekem most nincs semmim. Semmim, semmim. Most elvesztettelek téged. Igen, elvesztettelek. Számomra ez hihetetlen. Nem hiszem el, hogy megtagadsz. Miért? Nézd, én tudom; tudom, hogy nem vagyok gazember. Volt elegendő idő teljesen tárgyilagosan megítélni az egész viselkedésemet, minden cselekedetemet a sok, sok év folyamán, mindent az életemből, és mondhatni, ennek az önkritikának az eredménye az, hogy nem az a gazember vagyok, akinek én, valószínűleg, mindenki szemében mutatkozom, és, úgy látszik, a te szemedben is. Azt hittem, inkább biztos voltam benne, hogy nem lehet más a véleményed rólam, mint amilyenre én magam, a tárgyilagos elemzés után jutottam. Igen, elkövettem megbocsáthatatlan hibát réges-régen, és tulajdonképpen régóta levethettem volna ezt a szégyenfoltot, ha akkor odamegyek az elvtársaimhoz, és azt mondom – íme, ez van, jóvátettem a munkámmal – így és így, ítélezzetek felettem. Én ezt nem tettem meg. Miért? Nehéz természetesen most tökéletesen pontosan megmondani, hogy miért nem tettem meg ezt négy-öt évvel ezelőtt, amikor rám nézve az olyan kedvező lett volna. Ennek sok oka volt. Mind többet és többet akartam tenni. Munkásnak tekintettem magam, és mindenki munkásnak tekintett engem. Otthagyni a munkát, úgy véltem – kárt okozna, és kárára lenne az ügynek is, aminek teljes testtel és lélekkel átadtam magam (lehet, hogy ezt most senki sem hiszi el, lehet, hogy kinevetnek, de így volt). Hogyan bizonyíthatnám ezt most be?! [...] Gondoltam volna többet magamra és kevesebbet az ügyre, akkor nem lennék ily szerencsétlen, mint most vagyok. Lélekben tisztának tekintem magam, ezt megérted. Hibám, könnyelműségem pontosan tizenhét évvel ezelőtt történt, akkor, amikor téged még nem ismertelek. Ez könnyelmű cselekedetből származó szégyenteljes dolog volt korai ifjúságomban. Szégyenteljes volt. Később nem volt szégyen egy jottányit sem – megtisztultam ettől a szégyentől, imádtam és önfeláldozásig hűséges voltam ügyhöz, saját érdekeimhez és sorsomhoz és a te sorsodhoz és a gyerekek sorsához. Hiszen szeretetem irántuk határtalan. Most ezt érzem mélyen és tisztán.

Ezt a levelet egy hónappal ezelőtt kezdtem el írni neked, de akkor nem akartam földadni. Miért írok? Hiszen ő, mint mindenki, elfordult tőlem, és nem hisz nekem! Minek írni? Ma eldöntöttem, hogy feladom. Azt írtad nekem, hogy fel kell tárnom előtted a lelkemet. Ezután, mint ahogyan te megállapítod, fel kellene adnom magamat a forradalmároknak (ellenségeimnek). Azaz vállalnom kell a közreműködést a meggyilkolásomban, nem félve a gyerekek előtti felelősségtől, akik felnőve, lehet, számon kérik majd rajtad a felelősséget apjuk meggyilkolásáért. Vajon ezek után fel kellene tárnom előtted a lelkemet? Nem tudom, ezt kell-e tennem. Korábban – igen, úgy gondoltam, hogy fel kell feláldoznom és oda kell adnom az életemet azért, hogy ez, akár részben is levegye rólam ezt a szégyent, hogy még annál is inkább rólad levegye – aki számomra a legdrágább ember vagy – a szégyent. Most, amikor számomra láthatólag semmi nem maradt a lelkedben, amikor te, mint mások is, a forradalom ellenségének nevezek, nem érzem, hogy kell, vagy inkább nem tudom, hogy így kell-e tennem. Nem teszek neked szemrehányást. Megértelek téged, bizonyára, asszonyok százai viselkedtek hasonló körülmények között úgy, mint te [...] Ebben bűnös vagyok előtted, de csakis előtted. Másokkal szemben nem érzem bűnösnek magam. Ez így lenne jó nekem. Kevesebb szégyennel mennék el, sőt lehet, hogy anélkül. Nos, ilyen volt az én pszichológiám – nem akarom feltárni a lelkemet – igen, könnyebb lenne meghalni.

[...] Ahogy már írtam, akkor sem és most sem érzem a lelkemben gazembernek magamat. A forradalmat szolgáltam és csakis azt, és egészen a butaságig nem számoltam magammal, a vagyonommal, a jövőmmel és a családom jövőjével. [...] Senki sem akarja elhinni nekem, hogy sok éven keresztül csak a forradalomnak éltem és dolgoztam, hogy munkámmal megtisztítottam magamat a szegénytől; még mindig nem tettem eleget ahhoz, hogy előálljak, és azt mondjam – íme, az én szegyenem, és ezt tettem a magam megtisztításáért. Ítéltétek meg, melyik oldalon van a túlsúly. Végig akartam vinni az ügyet, hogy az ne legyen olyan nehéz. Úgy tűnt, hogy nélkülem nem fejezik be. De ebben nem hisz senki, nem akar hinni senki, és te sem hiszel nekem. Ez végérvényesen megölt engem – amíg meg nem kaptam a leveledet, azt gondoltam, hogy van szíved, amelyik értem dobog, amelyik szenved a szegyenemtől. [...]

[...]

Most a másik dologról. Azt írtad, hogy a rabbihoz fordultál a válasz ügyében, és ő azt válaszolta, hogy rajtam múlik. Ha úgy látod, hogy ez szükséges és így jobb, akkor én kész vagyok mindent megtenni. De neked magadnak kell megírni és kérni, hogy hogyan kell tenni, azaz mit kell nekem ezért tenni – elegendő-e a levelem? Szóval, saját felelősségedre, az én biztonságom érdekében várnod kell az üggyel, és szerintem jobb, ha senkinek nem beszélünk erről a dologról. Ha már tudod, hogy mit tegyél, akkor írd meg nekem. Most néhány kérdés a gyerekekről. El kellene döntenie. Ők jelentenek nekem mindent. Szeretnék tudni róluk, és szeretnék részt vállalni a sorsukból, és megtenni értük mindent, amire képes vagyok. Abban nincs igazad, hogy megtagadsz engem, ha nem maradt a lelkedben irántam semmi, semmi más, csak megvetés. Íme, amit most tenni szándékozom. Biztosítást kötöttem a „Rosszija” biztosító társaságnál 6000 rubelre. A biztosítást 1901-ben kötöttem. Nyolc éve fizetem, és körülbelül 2160 rubelt fizettem be. A biztosítási kötvény nálad van. Írok egy levelet a biztosítónak, amelyben kérem, hogy mondják meg, mennyi pénzt kapok, ha most felmondom a biztosítást. Ezt a levelet elküldöm neked, ragassz rá bélyeget, és küldd el. Ha a választ megkapod, akkor küldd el nekem, és én megírom nekik, hogy a pénzt neked küldjék el, és te küldd el a kötvényt nekik. Ez a pénz a gyerekeké. Nagyjából valószínűleg 1500 rubel lehet. [...]

Úgy írhatok neked, ahogy az előző leveledben írtad, abba a városba, amit te választottál. Hogy vannak a gyerekek, Vologyának sikerült a vizsgája? És te hogy vagy? Párizsban maradsz, és hogy tervezed a nyarat és hol?

Csak arra kérek, hogy írd a gyerekekről és mindenről, ami velük kapcsolatos, és magadról azt, amit a lelked sugall. Semmi sem tenne boldogabbá, mint tudni rólad *mindent*. Ezzel befejezem. Mellékelem a levelet a „Rosszija” biztosítónak. Ölelem és csókolom a gyerekeket.

Gépirás. Másolat: GARF, f. 1699, op. 1, d. 86, l. 1–9; f. 5802, op. 2, d. 271, l. 47–55.

205. [A berlini rendőr-főkapitányságnak 1916. február 7.]⁴²

Először feltételeztem, hogy azért tartóztattak le, mert 1892 és 1909 között az orosz politikai rendőrség szolgálatában álltam, ami a szociálforradalmár tevékenység elleni oroszországi harcára korlátozódott. Mivel a kihallgatásom során a hivatalnok úr a letartóztatásomnak semmilyen más okát nem fogalmazta meg, megerősítettem magam ebben a feltevésemben

⁴² Ezt a levelet Azeff német nyelven írta, a szöveg tele van betűtévésztséssel és nyelvhelyességi hibákkal. Azeff nyilvánvalóan jól beszélt németül, de írásbelisége nem volt túl gyakorlott.

és az volt a véleményem, hogy mihelyt meggyőződnek arról, hogy az orosz kormánnyal való kapcsolatom 1910 elején véget ért, szabadon engednek. Ezért a kihallgatásom során leginkább annak bebizonyítására helyeztem a hangsúlyt, hogy az orosz kormánnyal már semmilyen kapcsolatban nem állok. Kétségbeesett helyzetemben először – az ügyemet meggyorsítandó – Őkegyelmességéhez a rendőrfőkapitány Úrhoz fordultam november 22-én, hogy letartóztatásom okait a rendőrtanácsos Úron keresztül tudassa velem. Ezek pedig a következők:

1. Mint anarchista, aki Oroszországban több merényletet hajtott végre. Amennyiben erre *nincs bizonyíték, elegendő a belső meggyőződés*, amely szerint érdekemben állt a merényletek végrehajtása.

2. A Szociál-Forradalmár Párt Központi Bizottságához való, általam bevallott tartozásom és

3. Az Oroszországgal kötött különleges szerződés értelmében Oroszországnak kell engem kiadni, s mivel most a háború miatt Oroszországgal semmilyen közlekedés nincs, a béke bekövetkeztéig engem fogva kell tartani.

A hivatal ezen álláspontja számomra teljesen új, és sajnálatos, hogy az számomra korábban, a kihallgatásomkor nem volt ismeretes, mivel már akkor bizonyítékokkal szolgálhattam volna arról:

1. hogy a párt, amelynek csak *pro forma* voltam tagja, nem anarchista, hanem szocialista volt.

2. hogy én 1906 közepétől 1908 végéig (abban az időszakban, amikor egyetlen merényletet sem követek el⁴³) az orosz Szociál-Forradalmár Párt Központi Bizottságának nem politikai meggyőződésből voltam tagja, hanem az orosz politikai rendőrség tudtával, abból a célból, hogy a forradalmárok merényleteit könnyebben meg lehessen előzni.

És 3. hogy én semmilyen merényletben direkt vagy indirekt módon nem vettem részt.

Ezek a pontok azért hiányoztak a korábbi vallomásaimból, mivel úgy gondoltam, hogy a német hatóságokat nem érdekli az orosz rendőrségnek végzett szolgálatom; sőt úgy tűnt, hogy a jelenlegi helyzetben, amikor Németország és Oroszország háborúban állnak egymással, előnyösebb számomra, ha az orosz kormánynak végzett korábbi szolgálatomat nem helyezem előtérbe.

[...]

A [SZR párt – *a ford.*] programjában a terrorizmus csak mint a párt teljes tevékenységének egy része, csak mint az Oroszországban uralkodó, az önkényen alapuló abszolutizmus elleni ideiglenes harc eszköze szerepel.

[...]

Tehát nem politikai meggyőződésből tartoztam az Orosz Szociálforradalmár Párthoz, továbbá annak sincs alapja, mint az korábban megtörtént, hogy engem anarchistának bélyegezzenek.

[...]

*Tehát a párt Központi Bizottságához való tartozásomat nem ítélték bűnös tevékenységnek az [orosz – *a ford.*] állam szempontjából.*

A harmadik pontra – arra, hogy a merényletekben nem vettem részt – áttérve, kijelentem, hogy *kizárólag a forradalmárok azok*, akik az 1902 után szervezett merényletekkel kapcsolatban engem megvádoltak. A forradalmárok az „Asew, Harting & Co” című könyv-

⁴³ Vö. 172. levél (és annak jegyzete)

ben azt állítják, hogy én minden nagyobb merényletben részt vettem, sőt magam szerveztem azokat.

Ez felveti a kérdést, hogyan lehetséges egyáltalán, hogy a politikai rendőrség munkatársa merényletet szervezzon. Ez csak kétféleképpen módon történhetett meg:

1) Vagy megtévesztette az illető ügynök a rendőrség tisztviselőit, és saját elképzelése szerint cselekedett, vagy a forradalmárok utasítása szerint, úgyszólván kettős szerepet játszott.

2) Vagy pedig az illető ügynök a rendőrség hivatalnokával egyetértésben cselekszik, akinek valamilyen oka van támogatni a merényletet.

Nincs harmadik lehetőség.

Ami az első felvetést illeti, bárki józan észsel beláthatja, hogy a rendőrség ilyen tévedése talán egyszer, egy egyszeri bűncselekmény kapcsán előfordulhat, de éveken keresztül, merényletek egész során át nem. A forradalmárok, úgy tűnik, logikusan elvetették ezt a felvetést.

[...]

A magam részéről azzal a tarthatatlan feltevessel kapcsolatban, miszerint én a rendőrséget megtévesztettem, azt az ismert tény is megemlíteném, hogy az orosz politikai rendőrség nagy tömegben rendelkezett munkatársakkal nemcsak a forradalmi szervezetekben, hanem a lakosság összes rétegében. [...]

Maradt tehát a második feltevés, hogy a feletteseim mindent tudtak a következő személyek elleni merényletek szervezéséről:

- 1) Szipjagin⁴⁴ (belügyminiszter) megtörtént 1902. 4. 2.
- 2) Obolenszkij⁴⁵ herceg (harkovi kormányzó) 1902 május
- 3) Bogdanovics⁴⁶ tábornok (ufai kormányzó) 1903. 5. 6.
- 4) Pleve⁴⁷ (belügyminiszter) 1904. 7. 15.
- 5) Szergej nagyherceg⁴⁸ (Moszkva) 1905. 2. 4.

és azokban indirekt módon részt vettem.

Az ügy/dolog kapcsán némileg fényt gyűjthet egy logikus feltételezés (megengedhetőség), a körülmény, hogy az orosz politikai rendőrség külföldi [részlegének/osztályának – *a ford.*] főnöke, Racskovszkij⁴⁹ 1902 tavaszán az állásából Pleve miniszter által felmentetett, – a forradalmárok számára bizonyíték – Racskovszkij emiatt az elbocsátás miatt bosszút állt Plevén, és a meggyilkolását rám bízta ...

[...]

⁴⁴ Szipjagin, belügyminiszter, Pleve elődje, az ő minisztersége idején kezdődött meg az ügynökök tömeges beépülése az eszer pártba, és ő engedélyezte Zubatov moszkvai főkapitányhelyettesnek a munkásság kézbe tartását célzó rendőrszocialista modell beindítását is; az eszerek egyik első-számú célpontja volt. Minisztersége előtti életéről nem sokat tudunk.

⁴⁵ A herceg azért került az eszerek halállistájára, mert leverte a poltavai kormányzóság parasztjainak felkelését.

⁴⁶ Az ufai kormányzót azért ölték meg, mert Zlatousztban a sztrájkoló munkások közé lövett.

⁴⁷ Vjacseszlav Konsztantinovics Pleve (1846–1904), államférfi, 1881-ben a rendőri ügyosztály igazgatója lett, a terrorizmus kérelhetetlen ellensége, 1902-től belügyminiszter, 1904-ben merénylet áldozata lett.

⁴⁸ Szergej Alekszandrovics nagyherceg (1864–1905), Moszkva katonai kormányzója.

⁴⁹ Racskovszkij, az Ohrana külügyi osztályának vezetője, sokáig párizsi rezidense, a külföldi provokációk felelőse. A legtöbb kutató szerint nevéhez fűződik a történelem talán leghíresebb hamisítványának, a „Cion Bölcsőinek Jegyzőkönyvei” című Ohrana koholmányának az összeállításának is.

A forradalmároknak eme bizonyíték nélküli feltételezése kapcsán csak az igazság kedvéért állapítom meg, hogy én Racskovszkijjal először 1905 nyarán találkoztam.

[...]

A forradalmárok ezen merényletben [ti. a Szipjagin ellen elkövetett – *a ford.*] való részvételemet azzal akarják bizonyítani, hogy én a miniszter halála után egy az összeesküvés szervezőinek nevét tartalmazó jelentést küldtem a rendőrminisztériumnak.

[...]

...a részvételem a Szipjagin ellen elkövetett merényletben *alaptalan*. [...] Valójában a Szipjagin ellen elkövetett merénylet a rendőrség előzetes tudta nélkül sikerült, amennyiben egy merényletet egyáltalán sikeresnek lehet nevezni. Ezt Gersunyi szervezte meg Melnyikov és Kraft segítségével, és a közvetlen végrehajtó a kijevei diák, Balmasev volt.

[...]

A fent említettek közül a következőket lehet bizonyítottnak tekinteni:

1. Lehetetlen elképzelés, hogy az 1902 és 1905 közötti merényleteket én hajtottam volna végre a rendőrség megtévesztésével.

2. Logikátlan, lehetetlen és önmagában ellentmondásos feltételezés, hogy a merényleteket én Racskovszkij tudtával és áldásával hajtottam volna végre, és

3. Ugyanilyen értelmetlen feltételezni, hogy a merényleteket én nem egyedül Racskovszkij tudtával, hanem sok más szóba jöhető rendőrségi szerv tudtával hajtottam volna végre. És logikus módon magától adódik a következtetés, hogy ezeket a merényleteket az én részvételem nélkül követték el a forradalmárok. És ez teljes mértékben megfelel a tényeknek. A harci szervezet megalakításakor Gersunyi volt az első vezető; ő szervezte meg a Szipjagin, az Obolenszkij herceg és a Bogdanovics elleni merényleteket. 1903-ban letartóztatták, és Szavinkov lépett a helyébe, aki a Pleve és a Szergiusz nagyherceg elleni merényleteket hajtotta végre, majd 1906 nyarán Szevasztopolban letartóztatják a Neplujev elleni merénylet szervezése közben. Én csak ekkor, Szavinkov letartóztatása után kerültem a Központi Bizottság képviselőjeként a harci szervezet közelébe. Ez idő óta nem is sikerült a szervezet egyetlen merénylete sem. (Sztolipin felszólalása a Dumában. Gyorsírási jelentés 49–50. oldal.) Önkéntelenül is felmerül a kérdés, hogy a forradalmároknak miért állt érdekében az igazsággal ellentétes dolgot állítani, miszerint én a rendőrség beleegyezésével különféle merényleteket hajtottam végre. Nem nehéz megtalálni a választ. A rendőrség egyik munkatársának egy forradalmi szervezetben való jelenlétét a szervezet vezetője általában tagadja, mivel ez a legtöbb forradalmár szerint rendkívül demoralizáló hatással van nemcsak magukra a forradalmárokra, hanem a lakosság velük szimpatizáló köreire is, amelyek pénzzel és követőkkel látják el a forradalmárokat. Ezek a körök aztán félelemből kerülni kezdik a szervezetet, és a legsúlygyenteljesebb véleményeket kezdik el terjesztetni, miszerint ez a szervezet provokátorokból, rendőrségi ügynökökből stb. áll. A legnagyobb szűgyen egy szervezetre nézve, ha a szervezetbe beférkőzött egy rendőrségi ügynök. És minél magasabb egy ilyen szervezet, és minél nagyobb befolyása van a rendőrség munkatársainak a szervezetre, annál nagyobb a szűgyen és a demoralizáló hatás. Egy ilyen szervezet vezetői talán öntudatlanul is ellenállnak, hogy ezt a rájuk nézve szomorú helyzetet elismerjék, és arra törekednek, hogy csendben, a sötétben, a nyilvánosság nélkül jussanak ki ebből a helyzetből. Így az is érthetővé válik, hogy a Központi Bizottság a rendőrséghez fűződő kapcsolatokról miért nem akart tudomást venni, amíg csak lehetett, és miért nem vizsgálta ki az ügyet. A kivizsgálásomat Burcev kezdte meg, aki nem volt tagja a szervezetnek, és akit egy a Központi Bizottsággal szemben álló szervezet támogatott Párizsból. Amikor egy ilyen ügyet nem lehet tovább eltitkolni, a forradalmárok manőverezni kezdenek, és a ügyet a rendőrség elleni provokációként állítják be. Amikor gyilkosságokat és más bűncselekményeket a kor-

mány ügynökeire kennek, és maga a kormány is bűnösnek találta a bűncselekményben, ezzel el lehet érni:

1. hogy a társadalom és a forradalommal szimpatizáló körök figyelmét a forradalmárokról a kormány állítólagos bűncselekményeire terelik,

2. a kormány elleni szégyenletes agitáció során a forradalmárok bűneiről megfedkeznek, és a kormány kompromittálódik – legalábbis így gondolják a forradalmárok, ami a forradalmárok tevékenységének tényleges fő célja. Forradalmi szervezet korábbi tagjaként tudom, hogy a forradalmárok parancsot kapnak letartóztatás esetére, hogy a hatóságoknak ne tegyenek vallomást, csak ha a kihallgatásból kiderül, hogy a szervezetben a rendőrségnek van ügynöke; ilyenkor mindent a rendőrségi ügynökre kell fogni és kijelenteni, hogy mindent a rendőrségi ügynök okozott, és a forradalmárokat ő vitte a bűncselekménybe. Ezzel néha kisebb büntetést lehet kicsikarni, és ami a forradalmároknak a legfontosabb, kialakulnak és elterjednek híresztelések a rendőrség bűnös cselekedeteiről.

Ezektől az általános indokoktól eltekintve az én esetemben még egy különleges ok is felmerül, és feltételezem, hogy ez sokkal fontosabb, mint a többi, amely arra kényszeríti a forradalmárokat, hogy megtartsák a velem szemben kialakított álláspontjukat. Ez pedig Lopuhin szerepe az én ügyemben.

Burcev meg volt győződve arról, hogy én a rendőrség ügynöke vagyok, de nem volt rá olyan bizonyítéka, amellyel a többieket is meggyőzhette volna. Nem is engedhette el az ügyet, hiszen már túl messzire ment a velem szembeni vádaskodásokkal, és a végén rágalmazóvá vált volna. Egy ilyen nehéz helyzetben, amikor még Lopuhin sem akart minden előzetes megfontolás nélkül a Burcev által megkívánt megerősítéssel előállni, a következő ravaszságot alkalmazta, hogy Lopuhinból kihúzza a politikai rendőrségnek tett szolgáltatásról szóló bizonyítékot.

Elmesélte neki, hogy én minden merényletet az ő hivatali ideje alatt szerveztem meg, különösen a Pleve és a Szergej nagyherceg ellenieket. Csak ezután osztotta meg Lopuhin Burcevvvel a rendőrséggel való együttműködésem tényét. Azért nevezem Burcev ezen manőverét ravasznak, mert elterjedt, hogy Lopuhin elvesztette az állását, mert a legfontosabb merényleteket a rendőrség igazgatójaként nem tudta megakadályozni. Így igazán érthető, hogy Lopuhin ebben a pillanatban egy cseppet sem volt tekintettel rám, aki bűnös voltam a hivatali sikertelenségében, és előrukkolt a dologgal. [...]

[...]

Biztosítom, hogy a fenti leírás a tényeknek teljes mértékben megfelel, amit a rendőr-főkapitányság is könnyen ellenőrizhet, hiszen csak olyan tényeket soroltam fel, amelyeket azonnal ellenőrizni lehet, tartózkodtam az olyan tényektől, amelyek csak az én javamat szolgálnák, de most, a háború idején nehéz lenne ellenőrizni őket.

Abban a reményben, hogy alázatos kérésemnek – hogy a számomra oly szégyenteljes börtönből kiengedjenek – az ártatlanságomra és a betegségeimre való tekintettel szíveskedik eleget tenni, maradok tisztelettel:

Eugen Azef, mérnök

Berlin, rendőrségi börtön, 1916. február 7.

Eredeti példány: GARF, f. 1699, op. 1, d. 143, l. 160–196.

Fordította: BEBESI GYÖRGY és POLGÁR TAMÁS